

⊕ SZÖVEG ÉS KÉP: GYARMATI JÁNOS

EX ORIENTE LUX

INKA NAPSZENTÉLY AZ ANDOKBAN

A bozótvágó késeket tartó kezek valósággal megdermednek a levegőben, a hozzájuk tartozó szemek pedig szinte felnyársalnak, amint a helyiek számára varázspálcának ható kitűzőrúddal a hatalmas sziklák alkotta üreg bejáratához lépek. Ha a sziklafalat tartó barnás foltokból nem derült volna ki, akkor a bejárat előtti tűzhelyben megpörkölődött állatcsontok és üvegcserepek egyértelműen jelzik: a környékbeli indiánok áldozati helyén járunk! A távolabbi és közelebbi tanyák lakói ezen az elhagyatott helyen gyűlnek össze, hogy a júniusi napforduló alkalmából lámát áldozzanak. Véré a sziklaüreg falára fröccsentik, csontjait és a szertartás során használt pálinkás-üvegeket pedig a tűzbe vetik

INCARRACAY REKONSTRUÁLT KÉPE

Az inka állam által a 15. században létesített település a Cochabamba-völgyet az inka birodalmi főúton fekvő nagy tartományi központtal, Pariával összekötő mellékút utolsó állomása volt. Sziklákkal egybeépített négy északi épülete alkothatta a település ceremonális részét

Ebbe a civilizáció elől elzárt világba tolokodtam be a helyiek számára valamilyen felfoghatatlan tevékenységet űző emberként (régészként). Mégpedig azzal a céllal, hogy megértsek valamit a bolíviai Cordillera Oriental keleti oldalán 3100 m-en fekvő Incarracay és az alatta elterülő Cochabamba-völgy kapcsolatáról és szerepükről az Inka Birodalom életében. Az általunk feltárt egyik épület tanúsága szerint a még spanyol időkben is lakott inka település alig pár kilométerre található az ország egyik fő élektárának számító, sűrűn lakott, kedvező éghajlatú s a Rocha folyó által egész évben öntözött völgytől. Ám a 600 méteres szintkülönbség, a száraz, kietlen hegyoldal csaknem ötszáz évig feledésre ítélte a helyszínt, s eredeti neve is a múlt homályába veszett.

Mindössze ennyi maradt belőle: Incarracay – inka rom. A létezéséről szóló első hírek az 1930-as években láttak napvilágot, mégis közel három évtized és egy Németországból érkezett kutató kellett ahhoz, hogy felkeressék, majd újabb csaknem fél

évszázad, hogy feltárására is sor kerüljön. Ennek első lépése volt az a felmérés, amikor a fenti jelenet lejátsszódott. Előzménye pedig egy gyűlés, ahol a környező tanyák idegen régészekkel szemben bizalmatlan lakói úgy határoztak: ők is részt vesznek a romterület megtisztításában. Az első nap egyszerre kíváncsi és gyanakvó, tucatnyi önkénteséből a harmadik napra senki sem maradt, így arról sem értesülhettek, hogy az általuk ma áldozati célra használt sziklacsoporthál az inkák idejében sokkal jelentősebb kultikus épület állt a település átellenes végén!

A COCHABAMBA-VÖLGY FÖLÖTT 600 M-REL, elhagyottan álló Incarracay részben faragott homokkőből rakott falai még ma is 2-3 m magasan állnak. A völgy Incarracay alatt fekvő részén terült el a hajdani inka állami birtok

Napkövető építészet

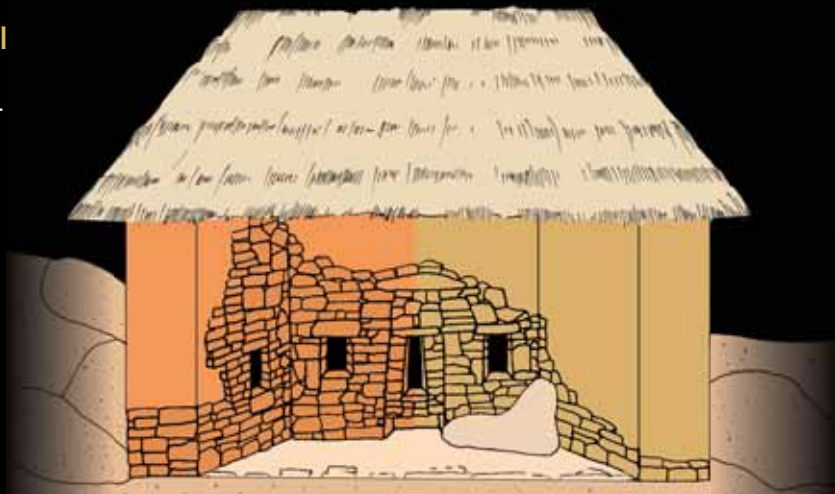
Mindez már az első vizsgálatok során gyanítható volt, erre utalt az épület keleti tájolása, a nyugati fal belső oldalának tengelyében található nagyméretű kettős fülke, valamint az a sajátosság, hogy az épület északi oldalához sárga habarcsot és vakolatot, míg a délihez vörös színűt használtak. Mégpedig úgy, hogy a két szín a kettős fülke középvonalában találkozott.

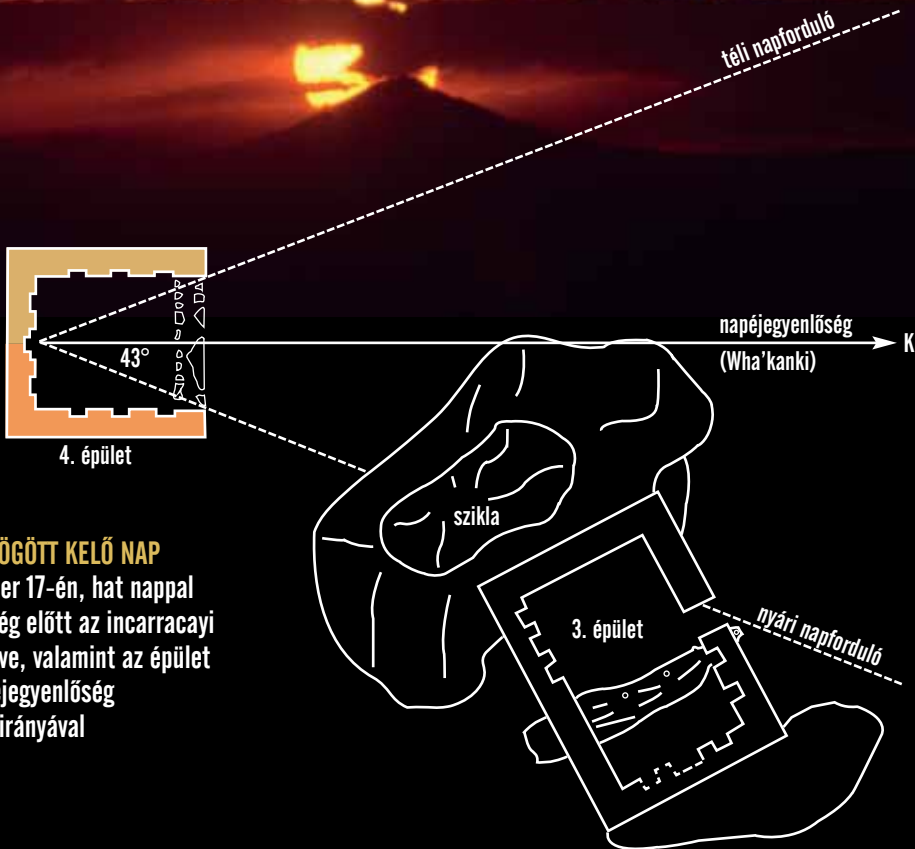
A megmunkált homokkötőmörtökből emelt, falba süllyesztett fülkékkel ellátott, száraz fűvel fedett nyeregtetős épület kelet felé teljesen nyitott volt. Kiderült, hogy az épület tengelye mindössze 1°-kal tér el a csillagászati északhoz viszonyított ke-

leti iránytól, s ami még érdekesebb: az épület tengelyének meghosszabbítása éppen a keleti horizonton látható legmagasabb vulkáni kúpot metszi. A hegy neve Wh'akanki, ami kecsuául annyit jelent: Sírsz. Nevét minden bizonnyal azért kapta, mert – munkásaink szerint – amikor a csúcsot felhő borítja, néhány napon belül a völgyben esni fog. Ez az időjárással kapcsolatos összefüggés az inka korban is ismeretes lehetett, s ez – környezetéből való kiemelkedésén túlmenően is – indokolhatta kitüntetett szerepét. Az incarracayi 4. épületet tehát úgy helyezhették el, hogy ahhoz képest a Wh'akanki éppen keleti irányba essen.

A KELET FELÉ NYITOTT INCARRACAYI 4. ÉPÜLET A FELTÁRÁST KÖVETŐEN, – és az épület hipotetikus rekonstrukciója. A hegyoldalba mélyített terazon kialakított épület 3 m-nél magasabb kőfalait vályogtéglából rakott oromfalakkal zárták le, és az erős szálú ichufú szalmájával zárták le. Északi oldalához sárga, a délihez vörös habarcsot és vakolatot használtak

A WH'AKANKI MÖGÖTT KELŐ NAP
 2006. szeptember 17-én, hat nappal a napéjegyenlőség előtt az incarracayi 4. épületből nézve, valamint az épület alaprajza a napéjegyenlőség és a napforduló irányával

Mivel egy keleti irányban teljesen nyitott épülettől van szó, megépítéskor az lehetett a cél, hogy a kelő Nap az év hosszabb szakaszában megfigyelhető legyen az épület belsejéből. Kiszámítottuk, hogy a nyugati fal középpontját az épület északkeleti és délkeleti sarkával összekötve a keleti horizont mekkora szakasza látható. Ennek a képzeletbeli háromszögnek a csúcshöge 43° , azaz a nyugati fal középpontjától a kelő Nap látszólagos mozgása az év során ekkora szögben követhető nyomon. Ez $6^\circ 25'$ -cel kevesebb annál, mint amit a Nap az i. sz. 1500-ban Incarracay keleti horizontján a júniusi és decemberi napforduló között látszólag megtett. Ez annyit jelent, hogy az épület nyugati falának középpontjától nézve a kelő Nap a júniusi és decemberi napforduló felé közeledve egy-egy irányban $3^\circ 12'30''$ -nek megfelelő szakaszon nem volt látható.

Mindez arra utalt, hogy a feltárt épület sajátosságai összefüggésbe hozhatók az inka naptárral, annak kitüntetett napjaival, illetve az inkák csillagászati megfigyeléseivel, és ezt spanyol krónikások leírásai és más inka épületeken elvégzett mérések is megerősítik!

A birodalmi központ – a Nap vonzásában

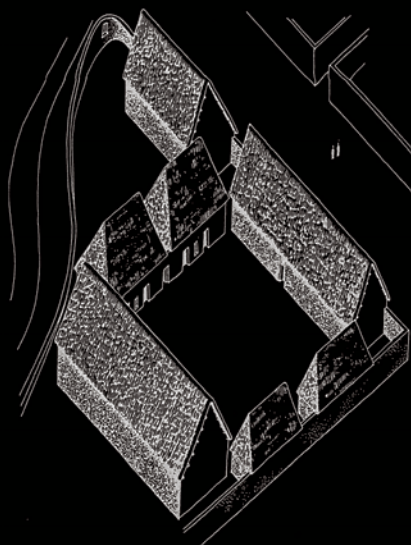
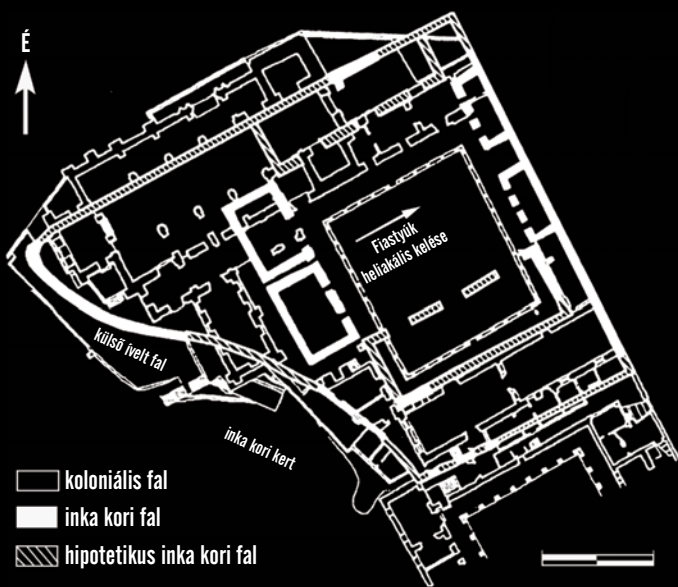
A 16–17. századi perui krónikásokat élénken foglalkoztatta az inkák világlépe, az égitestekről vallott felfogása. A Nap szerepéről, és az év során lezajló látványos mozgásáról alighanem legplasztikusabban Felipe Guaman Poma de Ayala számolt be: „A Nap az egyik napon a székében ül, és abból a fő irányból (decemberi napforduló) uralkodik. Aztán egy másik székbe ül át, ahol megpihen, és onnan kormányoz (a másik napforduló). Az egyik székből a másikig mindennap halad anélkül, hogy megpihenne. A napfordulók idején több mint egy napot pihen székében, amikor a napról napra történő mozgása alig érzékelhetővé válik.”

A Nappal kapcsolatos jelenségek közül az akkori szerzők főként a két említett napfordulóval és a hozzájuk kapcsolódó ünnepekkel (Inti Raymi, illetve Capac Raymi), továbbá a vetés és az aratás időpontjának meghatározásával foglalkoznak, de szót ejtenek a napéjgyenlőséggel kapcsolatos ünnepekről, így a szeptemberi napéjgyenlőség idején tartott Coya Raymiról is. Egyszersmind arról is

beszámolnak, hogy a birodalmi fővárost, Cuzcót övező hegyeken állított kőoszlopok segítségével határozták meg a napfordulókat, a vetés és az aratás időpontját. Az oszlopokat kettesével vagy négyes csoportokban helyezték el. A négyes csoportok egymástól távolabb felállított, magasabb oszlopai az égi jelenség közeledtét vetítették előre, míg a belső, alacsonyabb oszlopok a pontos időpont meghatározására szolgálták.

A megfigyelőpont az Inka Birodalom legfontosabb kultikus központjának számító Qorikanchában vagy a város két terén, a Haucaypata, illetve a Límacpampa téren volt. A Naptemplomot is magában foglaló Qorikanchában elvégzett, i. sz. 1500-ra vonatkozó mérések szerint az ott emelt szentélyépületeket a Fiastyúk júniusi kelési iránya szerint tájolták, a nyugati épületpár közötti folyosó iránya mindössze 20°-al tér el ettől. Ez a június 5. és 8. között bekövetkező csillagászati jelenség azért volt fontos, mert előrevetítette az inka naptár legfontosabb eseménye, a júniusi napforduló közeledtét.

CUZCÓ FŐTERE,

a hajdani Haucaypata a város fölötti Saqsawamanból. A tér szemben levő oldalán a jezsuita templom, mögötte a Qorikancha (balra)

A QORIKANCHA, VAGY ARANYNEGYED

volt az Inka Birodalom minden másnál fontosabb kultuszhelye. A különböző égitesteknek, természeti jelenségeknek szentelt templomai közül a legfontosabb a Naptemplom volt (fent)

A Torreón
és az alatta fekvő
sziklaüreg Machu
Picchu egyik legfonto-
sabb kultikus épülete
lehetett. Az ovális
alakú, két ablakkal
ellátott épületet
egy sziklakibúvás
köré építették

A cikksorozat megjelenésének
támogatója a

nka
Nemzeti Kulturális Alap

**A TORREÓNNAK A NAPKULTUSZ-
BAN JÁTSZOTT SZEREPÉRŐL**
az egyik ablak szolgált bizony-
sággal. Erről kiderült, hogy
az előtte leengedett függőn
árnyéka a júniusi napforduló
idején pontosan az épületben
lévő sziklakibúvás szélé mentén
halad, továbbá az, hogy magát
az ablakot a Fiastyúk júniusi
napforduló előtti heliakális
keléséhez tájolták

Párhuzamok, hasonlóságok

Hasonló célt szolgált az ívelt fala alapján a Qorikanchával párhuzamba állított, formája alapján Torreónnak elnevezett egyik Machu Picchu-i épület is. Egy nagy sziklakibúvás köré épített toronyszerű építmény három ablaka közül a középső a júniusi napforduló idején felkelő Nap felé tekint. Az ott elvégzett kísérlet és mérés során kiderült, hogy az ablak előtt leengedett függőön árnyéka a júniusi napforduló idején az épületben levő sziklakibúvás széle mentén, azzal párhuzamosan halad, továbbá az, hogy magát az ablakot a Fiastyúk júniusi napforduló előtti keléséhez tájolták.

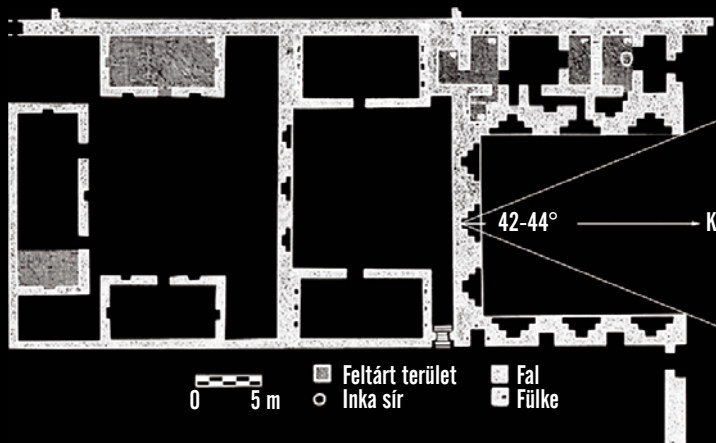
Építészeti sajátosságait és funkcióit tekintve az inccaracayi épülethez legközelebb alighanem a Cuzco szomszédságában fekvő Maukallaqta áll, főként ennek az udvara. Az ugyancsak kelet felé tájolt, azon az oldalán nyitott udvar három falának mindegyikébe három-három fülkét mélyítették, továbbá a négyze-

tes udvart úgy alakították ki, hogy a nyugati fal közepén található kettős fülkét a tér észak-, illetve déli sarkával összekötve a kelő Nap az év csaknem teljes hosszában, napfordulótól napfordulóig nyomon követhető legyen. A települést az teszi különösen érdekessé, hogy a történeti és régészeti kutatások alapján azzal a Pacariqtambóval azonosítható, ahol az inka eredetmítosz szerint Manco Capac, az első inka uralkodó és kísérete egy barlang mélyéből a Föld színére lépett. Ez nyilvánvalóan szerepet játszott abban, hogy az egyik leghitelesebb perui krónikás, Bernabé Cobo szerint az inkák királyi palotát, valamint egy kőidolokkal és -szobrokkal ellátott ragyogó templomot emeltek ott, és ő is megemlíti, hogy az inka uralkodók arra utasították alattvalóikat, hogy birodalomszerte emeljenek a legfőbb istennek, a Napnak szentelt templomot.

A MINTEGY KÉTSZÁZ ÉPÜLETET MAGÁBAN FOGLALÓ MAUKALLAQTA LEGÉRDEKESEBB RÉSZE EGY HÁROM OLDALRÓL FALLAL KÖRÜLZÁRT UDVAR

Az udvarhoz az egyik átjárható fülkén keresztül kapcsolódó, fedett helyiségekből egy inka sír került elő, gazdag edénymelléklettel, arany és ezüst lámaszobrocskákkal. A feltevések szerint a szertartások során itt hozhatták a térre Manco Capac képmását, mintegy felidézve az inka eredetmítoszt

INCARRACAY ALAPRAJZA

Az inka település déli szélén ma is használatos áldozati sziklától pontosan északra helyezték el a feltehetően Napszentélyként szolgáló épületet, amitől éppen keletre fekszik a horizont legmagasabb pontja, a Wh'akanki-vulkán

AZ INKA FÉMMŰVESSÉG REMEK ALKOTÁSA

A 4. épület északi falába épített egyik fülke alól került elő ez a bronzbalta

Incarray: Naptemplom és naptáralap

Mindent egybevetve, talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt feltételezzük, hogy az incarracayi épület hasonló szerepkörű lehetett, és a benne található fülkék kultuszszobrok elhelyezésére szolgálhattak (esetleg egy ilyen szoborhoz tartozhatott az egyik fülke alól napvilágra került bronzbalta). Azzal is számolhatunk, hogy az épület szerepet játszott az inka naptár kitünterett napjainak meghatározásában. Annál is inkább, mert az alatta elterülő völgyben a 15–16. század fordulóján az inka uralkodó egy olyan állami birtokot hozott létre, amelyen a birodalom más részeiből odatelepített 14 ezer földműves az állam, illetve a hadsereg számára termesztett kukoricát. Ez esetben pedig különösen fontos lehetett a mezőgazdasági munkák s még inkább az azokhoz kapcsolódó szertartások időpontjának a meghatározása.

Ezekre az összefüggésekre utal Guaman Poma, amikor így fogalmaz: „A vetésnél a hónapot, a napot és az órát vették figyelembe, és azt a pontot, ahol a Nap mozog; reggelenként a magas hegyeket figyelték, a fényt és a sugarakat, ahogy a Nap megcélozza az ablakot; e szerint az óra szerint vetettek és aratták az évi termést ebben a királyságban.” Az

A 2500 M MAGASSÁGBAN ELTERÜLŐ COCHABAMBA-VÖLGY, ahogy az inka korszakban, úgy ma is az ország egyik éléstárának számít. Kedvező éghajlata, jó gazdasági körülményei miatt mára szinte az egész völgy egybefüggő településsé változott

épület tájolásában meghatározó szerepű szeptemberi napéjegyenlőség pedig összefüggésben lehetett az esővel kapcsolatos rítusokkal: Guaman Poma 12 hónapra osztott naptárában a szeptember havi rítusok között szerepel a chirapa uncuy, a Nappal együtt járó eső szertartása. A júniusi napforduló, a Fiastyúk és a mezőgazdasági munkák kapcsolatára pedig egy Dél-Peruban följegyzett szokás hívja fel a figyelmet: a Fiastyúk fő csillagainak június 24-én éjjel megfigyelhető fényessége alapján – amiből időjárás-következtetéseket vontak le – döntik el, hogy az augusztus és október közötti három burgonyaültetési időszakon belül a szárazságtűrő és a csapadékkedvelő fajtákból mikor és mennyit ültessenek!

Indokolt helyen

Ha mindezt figyelembe vesszük, könnyen belátható, hogy az inkák számára a Cochabamba-völgyben létrehozott birtokuk közelében szükség volt egy olyan településre, amely képes volt biztosítani az állam számára oly fontos Nap-kultusz gyakorlását és az ahhoz szorosan kötődő, mezőgazdasággal kapcsolatos szertartások időpontjának meghatározását. Erre a célra választották ki az állami birtok keleti horizontjának legmarkánsabb pontját, a Wh'akanki-hegy csúcsát, és helyezték el településüket azzal azonos magasságban. A falu pontos helyét, ha tetszik, harmadik koordinátáját pedig az a sziklacsoport határozhatta meg, amelytől a Napszentélyként szolgáló épület pontosan északra helyezkedik el, és ami a jelek szerint mind a mai napig áldozati helyként, wakként szolgál. ☺

A kutatóprogram megvalósulását az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok T 018072 számú pályázata tette lehetővé

FOTÓ: TIM DONALD